

Kognitivne pristrasnosti u međunarodnim sudovima

Jedan od ključnih elemenata koncepta vladavine prava je nezavisnost sudstva. Ona se ogleda kako u nezavisnosti sudstva kao institucije, kroz njegovu samostalnost prema drugim organima, pojedincima i organizacijama, tako i u nezavisnosti sudije kao pojedinca. Nezavisnost sudije kao individue ispoljava se u njegovoj slobodi da donosi nepristrasne odluke na osnovu sopstvene ocene činjenica i sopstvenog shvatanja zakona, bez ograničenja, uticaja, podsticaja, pritisaka, i posrednih ili neposrednih intervencija.

U ovom radu se upravo dovodi u pitanje sposobnost sudije da donosi u potpunosti nepristrasne odluke u odnosu na unutrašnje uticaje mehanizma njegovog razmišljanja. U pravnom svetu je nedovoljno pažnje posvećeno ovom pitanju, uticaju kognitivnih pristrasnosti na donošenje odluka i presuda sudija, što se direktno odražava na vladavinu prava. Da li možemo istinski reći da potpuna vladavina prava postoji ukoliko sudije u tom sistemu donose odluke pod uticajem iracionalnog razmišljanja?

Kognitivne pristrasnosti su vrsta greške u razmišljanju koja se javlja kada ljudi dobijaju i tumače informacije u svetu oko sebe. One su najčešće rezultat pokušaja mozga da pojednostavi obradu informacija. Neke od ovih pristrasnosti su vezane za pamćenje. Način na koji se ljudi sećaju nekog događaja može biti pristrasan iz mnoštva razloga, i to može voditi do pristrasnog razmišljanja i donošenja odluka. Neke pristrasnosti su vezane za pažnju. S obzirom da je pažnja ograničen resurs, ljudski mozak selektivno bira na šta će obraćati pažnju u svom okruženju. Ljudi stvaraju sopstvenu "subjektivnu realnost" na osnovu njihove percepcije spoljašnjeg sveta. Njihova "konstrukcija" realnosti, a ne objektivna realnost, je ono što diktira njihovo ponašanje. Prema tome, kognitivne pristrasnosti umeju da se ispolje kao iracionalnosti pojedinaca.

Pojam kognitivnih pristrasnosti su uveli Daniel Kaneman i Amos Tverski 1972. godine, kada su istraživali heurističke tehnike i intuitivnu logiku. Heurističke tehnike se sastoje od mentalnih prečica koje pružaju brze procene verovatnoće neizvesnih pojava. Međutim, ta brzina dolazi po cenu rizika ozbiljnih i sistematičnih grešaka. Radi boljeg razumevanja kognitivnih pristrasnosti, u startu je neophodno objasniti na koji način donosimo odluke u svakodnevnom životu. Uzrok postojanja grešaka u razmišljanju ovakvog tipa je, na slikovit način, prikazao Daniel Kaneman uvođenjem njegove "veštačke" podele ljudskog razmišljanja na Sistem 1, vrstu brzog i automatskog razmišljanja, i Sistem 2, koji predstavlja sporije, složenije, ali i više mentalno iscrpljujuće razmišljanje. Neophodno je upoznati se sa ovim terminima radi boljeg shvatanja uzroka i posledica kognitivnih pristrasnosti.

Radi prikazivanja ove pojave u sudnici, neophodno je ilustrovati različite tipove kognitivnih pristrasnosti kako u teoriji, tako i u praksi. Neke od poznatijih pristrasnosti koje je moguće videti u sudnici, a kojima će se ovaj rad baviti, su: "efekat sidrenja" - uticaj postojanja broja na pojedinca, koji taj broj koristi kao referentnu tačku u situaciji koja ne mora ni na koji način imati veze sa tim brojem; Bajesovo zaključivanje - metoda statističkog zaključivanja u kojoj se Bajesova teorema koristi za promenu verovatnoće istinitosti hipoteze u slučaju da više dokaza ili informacija postane dostupno (prvenstveno prikazuje uticaj dokaza na sigurnost i ubeđenost sudije u izvesnost

dogadaja); “pristrasnost potvrđivanja” - tendencija traženja, tumačenja, favorizovanja i prisećanja informacija na način koji potvrđuje ili jača prethodno lično uverenje ili hipotezu.

Ovaj rad će kroz primere iz prakse i istraživanja prikazati ozbiljnost uticaja ovog fenomena, način na koji se on ispoljava, kao i moguća rešenja i načine suzbijanja posledica na individualnom i institucionalnom nivou. Sudske presude moraju biti nepristrasne. Odluka sudije trebalo bi da se zasniva na činjenicama i nepristrasnom posmatranju informacija u svakom pojedinačnom slučaju. Socijalno-psihološka istraživanja, međutim, iznova i iznova su pokazala koliko je ljudima teško da donose nepristrasne odluke. Uvažavanje značaja kognitivnih pristrasnosti u pravnoj struci bi, iz tog razloga, bilo nezaobilazno radi očuvanja načela vladavine prava. Cilj ovog rada je da prikaže prirodu samih kognitivnih pristrasnosti, zatim da obrazloži njihovo postojanje i uticaj u međunarodnim sudovima i, konačno, da pruži moguće rešenje za ovaj problem, koje se prvenstveno sastoji u unošenju odredbi o kognitivnim pristrasnostima u etički kodeks sudija, kao i u obrazovanju i upoznavanju sudija sa ovom temom.

Autor: Vukašin Čolević

Supervizor: Duška Franeta duska.franeta@flv.edu.rs